

De historische Polders van Oostende

door J. B. AMERIJCKX (Gent)

LES POLDERS HISTORIQUES D'OSTENDE

Résumé. — Les données de la littérature historique sur les polders d'Oostende ont été vérifiées sur le terrain à l'occasion du levé de la carte des sols. Ceci a amené l'auteur à prendre parti dans certaines controverses.

Cette étude montre l'intérêt qu'il y a à associer les études historiques au levé de la carte pédologique.

Wanneer men de uitgebreide literatuur die handelt over de Oostendse polders raadpleegt, wordt men getroffen door de tegenspraken die erin voorkomen. De verschillen in mening, vooral daar waar het gaat om datering van indijking en om de loop van verschillende dijken, vallen des te meer op daar deze fase van onze geschiedenis tamelijk recent is en er veel over geschreven werd. Ook konden we nergens een volledige beschrijving vinden van het ontstaan en de ontwikkeling van genoemde polders.

Het doel van ons onderzoek in de Oostendse polders was het opmaken van een bodemkaart. Om zekere bodemkundige verschijnselen te kunnen interpreteren en de oorzaak en verspreiding ervan gemakkelijker te kunnen opsporen, was het voor ons nochtans van het grootste belang zoveel mogelijk geschiedkundige gegevens te bezitten. Zo waren we verplicht vóór en tijdens onze bodemkundige opzoeken talrijke geschiedkundige en andere werken over Oostende, zijn haven en de er rond liggende polders te raadplegen, met het gekende resultaat: menige controversen. Wij hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt om ons even op het voor de landbouwkundige gevaarlijk terrein van de historicus te wagen en te beproeven wat meer klaarheid en orde te brengen in de geschiedenis van de Oostendse polders gedurende de 17^e en de 18^e eeuw.

Alhoewel we zullen trachten het onderwerp zo volledig mogelijk te behandelen, zijn we er ons toch van bewust dat verschillende punten of dateringen nauwkeuriger kunnen worden toegelicht. De tijd ontbrak ons immers om zekere kwesties in detail te bestuderen en daarenboven — we herhalen het — waren onze opzoeken in de eerste plaats van bodemkundig-landbouwkundige aard terwijl historische en literatuurgegevens ons slechts dermate interesseerden, dat ze ons van nut konden zijn.

We denken enig resultaat verkregen te hebben door de historische gegevens die ons juist bleken, te toetsen aan onze bodemkundige vondsten. We hopen dan ook enkele nuttige richtlijnen te geven, die de eventueel belangstellende historicus zullen aanzetten tot een grondiger en meer systematisch onderzoek.

Hieruit moge ook blijken hoe vruchtbaar een nauwe samenwerking kan zijn tussen twee schijnbaar ver van elkander staande wetenschappen, zoals bodemkunde en geschiedenis.

Dit en nog andere redenen brachten er ons toe het complex van polders gelegen vooral ten oosten en ten zuiden van Oostende te noemen: de Historische Polders van Oostende.

Het ontstaan van de Historische Polders van Oostende hangt zo nauw samen met de geschiedenis van de Oostendse haven, dat zonder het beleg van Oostende en de gevolgen hiervan voor de ontwikkeling van de haven, er geen sprake zou zijn van de Oostendse polders.

Vóór de 15^e eeuw beperkte zich de « haven » van Oostende tot een kleine geul, gelegen ten westen van de stad. Het woord « haven » is zeker overdreven, gezien slechts visserschuiten in de geul konden binnenlopen en deze bij laag water droogliep.

In het begin van de 15^e eeuw was een grotere geul ontstaan. In 1445 kregen de inwoners vergunning van Philips de Goede om de nieuwe geul tot een kleine haven om te bouwen. Rond die tijd (1443) werd een nieuwe watergang gegraven om een waterverbinding te hebben tussen Oostende en het 's Heer Woutermans Ambacht.

De Nieuwe Oostendse Watergang stond waarschijnlijk in verbinding met het Ieperleed¹, een smalle maar belangrijke watergang, of met een van de zijtakken ervan. Het Ieperleed liep van Ieper over Diksmuide, Schore, Slype, Leffinge, Snaaskerke, Oudenburg en Jabbeke naar Brugge, zodat het de twee grote Westvlaamse handelscentra uit de Middeleeuwen, Ieper en Brugge, verbond. Een zijtak ervan was de Sluisvaart, die ten zuiden van Raversyde in zee uitmondde en zorgde voor de afwatering van het Kamerlingsambacht². Een andere tak was de « hoofdwatgang van 's Heer Woutermansambacht »³. Deze watergang mondde uit in zee langs de Woutermanssluis (zie kaart van Sanderus: Het Brugse Vrije), langswaar het water van dit ambacht geloosd werd. Nabij de plaats van uitmonding werd op het einde der 16^e eeuw (1599) het Albertusfort opgericht.

Alhoewel door de kleine haven een eerste opkomst mogelijk was, dankt Oostende nochtans zijn latere bloei aan een nieuwe haven, ontstaan op het einde der 16^e eeuw. Deze tijd betekende voor onze streken de Spaanse overheersing en de godsdienstoorlogen tussen Spanjaarden (Rooms-Katholieken) en Gereformeerden (vooral Nederlanders). Nadat de Spanjaarden verschillende grote steden (Gent, Brussel, Antwerpen) hadden ingenomen, bleef in 1585 nog slechts Oostende in handen van de Nederlanders. Na de slag bij Nieuwpoort (1600) brachten ze Oostende in staat van beleg onder Maurits van Nassau. Om strategische doeleinden staken de belegerden de duinen ten oosten van de stad door, zodat de streek rond Oostende bij vloed regelmatig

1 Verscheidene gedeelten van het Ieperleed bestaan nu nog en kunnen op de huidige stafkaart herkend worden. Tijdens de kartering van Slype en Leffinge werden ook stukken teruggevonden, die volledig zijn dichtgeslibd of opgevuld.

Op de stafkaart komen ook nog talrijke geleden voor (o. a. op Westende, Slype en Leffinge) die de naam Ieperleed dragen maar die niets te maken hebben met het Oude Ieperleed, daar ze van meer recente oorsprong zijn.

2 's Heer Woutermans Ambacht of Serwoutermans-Ambacht omvatte de gemeenten: Breedene, Ettelgem, Mariakerke, Oudenburg, Ste-Catharina, Zandvoorde.

3 De Graven van Vlaanderen hadden 4 voorname ambtenaren, waaronder de kamerheer of kamerling (kameraar), die het toezicht kreeg over een rechtsgebied, het Kamerlings-Ambacht. Het Kamerlings-Ambacht omvatte de gemeenten: Leffinge, Mannekenvere, Middelkerke, Steene, Slype, Snaaskere, Westende en Wilskerke. Het Ambacht was ingedeeld in verschillende hoofdlenen. Een daarvan was het Kalckaertsleen (Calckers) te Leffinge, dat zijn naam gaf aan de nu nog bestaande hofstede. Merkwaardig is de ligging van deze hoeve: op een soort eiland ingesloten door brede oude krekken. Het Fleuriskotgeleed, de Sluisvaart en het Albertusgeleed zijn overblijfsels van die oude krekken.

onder water kwam tot in Breedene, Oudenburg, Snaaskerke, Leffinge, Steene en Mariakerke. Tevens schuurde het in- en uitdrendend zeewater de plaats van de doorbraak uit tot een diepe geul, de Oostgeul genaamd, die het ontstaan zou geven aan de huidige haven.

Na de Spaanse belegering (1601-1604), die eindigde met de inname van de stad, werd op aanvraag van het Brugse Vrije in 1608 begonnen met het aanleggen van een grote ringdijk, ten einde de overstromingen te beperken. Deze dijk liep van aan de zee, bij het Albertusfort, ten noorden van Steene-Dorp: dit is de Steense dijk; verder in zuidelijke richting tot op een 500tal meter ten noord-oosten van Snaaskerke-Dorp. Vandaar beschrijft hij ongeveer een vierde van een cirkelomtrek tot aan Plasschendale (gehucht van Oudenburg). Langs dit deel van de ringdijk werd later de vaart Plasschendale-Nieuwpoort gegraven. Van Plasschendale loopt de dijk op grondgebied Breedene tot aan de zee. Met dit laatste deel, de Groendijk genaamd, besloot men in 1612 de werken.

Het overstroome gebied was nu in een wijde kring omschreven. Slechts 2 dorpen werden nog bedreigd door het zeewater: Ste-Catharina, dat zou verdwijnen of reeds verdwenen was — hetgeen nochtans min waarschijnlijk is — en Zandvoorde. Door zijn hoge ligging ver van de haven had Zandvoorde slechts weinig te lijden gehad. Om het echter volkomen te vrijwaren legde men rond 1626 de Leegaardsdijk aan, die liep van aan het Philippusfort¹ tot aan de Steense dijk, zodat de Gauweloze kreek langs de oostzijde ingesloten werd. Het Ste-Catharina Dorp werd hierbij volledig prijsgegeven. De kerk van Ste-Catharina lag ongeveer 1 km ten oosten van het Albertusfort. Ze staat nog aangegeven op een « ommelooper »² van de omstreken van Oostende rond 1600.

Na de doorbraak van de Oostgeul hadden zich verschillende grote krekken gevormd, die diep het land binnendrongen. Sommige ervan ontstonden daar waar een waterloop lag, die door het instromende zeewater werd gebruikt, uitgediept en verbreed. Een voorbeeld van dergelijke « kunstmatige » kreek is de Ste-Catharina-kreek, de eerste grote tak, die van de Oostgeul op een 800-tal meter van de zee in zuidwestelijke richting het land binnendrong. Heel waarschijnlijk is deze kreek niets anders dan de verbrede en verdiepte Nieuwe Oostende Watergang, waarvan we hoger spraken.

Een kenmerk voor deze krekken is dat ze minder breed zijn dan de nieuw gevormde, die zich een geul moesten uitschuren in het land. We denken dat de Gauweloze kreek een van die nieuwe krekken is, en wel de grootste. Het is de Gauweloze kreek die in 1626 werd ingedijkt, omdat ze een bedreiging was voor Zandvoorde dorp.

Een derde, eveneens belangrijke en nieuwe kreek is de Keignaardkreek (ook Keiaard geschreven en zo uitgesproken). We zijn van mening dat rond 1626 de Keignaard nog niet bestond of althans niet die grootte en belangrijkheid had, die ze later zou verkrijgen. Rond die tijd immers wordt de Keignaard

1 Het Philippusfort, dat nu verdwenen is, stond ongeveer daar waar nu Sas Slijkens ligt. Het was een van de talrijke forten, gebouwd tijdens het beleg van Oostende door de Spanjaarden. Dit fort is aangegeven op de kaart van Ferraris (1777).

De bouw van het Sas Slijkens werd begonnen in 1669 en na enkele tegenslagen, te wijten aan hevige vloed, ingehuldigd in 1676. Ook hier bestond in het begin van de 17^e eeuw een fort: Fort Slijkens.

2 De « ommelooper » is het oud kadaster.

bijna nergens in de literatuur vermeld¹. Er is slechts sprake van twee grote kreeken: de Ste-Catharina en de Gauwelooze kreek.

Ook zou het bestaan van de Keignaard rond 1622 heel wat meer gevaar opgeleverd hebben voor Zandvoorde dorp dan de Gauwelooze, zodat men wel de eerste en niet de laatste kreek zou ingedijkt hebben. De Keignaard ligt immers maar een 800 m van het dorp en is daar meer dan 100 m breed, terwijl de Gauwelooze 2,5 km van het dorp verwijderd is. Ook zou de Keignaard in die tijd zowel vertakkingen gegeven hebben naar de oostzijde, dus naar het dorp, als naar de westzijde, terwijl het opvalt dat de takken slechts in westelijke richting lopen.

Deze gegevens laten ons toe te veronderstellen dat de Keignaard kreek slechts bij de overstroming van 1664 werd gevormd.

Intussen was na het aanleggen van de dijk in 1626 de massa spoelwater van de jonge haven aanzienlijk verminderd. Er bleef nog slechts het gebied over ten noorden van de Gauwelooze kreek, dat later de Ste-Catharina polder zou worden, die een groot deel van Steene, ongeveer de helft van Mariakerke en een deel van Oostende beslaat. De haven van Oostende kon slechts blijven bestaan, als de geul regelmatig door voldoende spoelwater van het achterliggende land diep gehouden werd. Daarom beval aartshertogin Isabella in 1627 de pas aangelegde dijk weer door te steken en het gebied rond Zandvoorde te laten overstromen. Reeds in Mei 1631 werd de dijk hersteld, waarschijnlijk op protest van Zandvoorde. Oostende verkreeg nochtans dat sommige werken, zoals het bouwen van havenhoofden en een kaai aan zijn haven, werden uitgevoerd op kosten van Zandvoorde en de omliggende Ambachten.

Volgens de meeste auteurs werd het kanaal Nieuwpoort-Plasschendale, dat het oude Ieperleed verving, voltooid in 1639-1640.

Rond 1650 werd een siphon gebouwd onder het kanaal, om het water van de Moervaart naar de Gauwelooze kreek te leiden en vandaar naar de havengeul. De aldus aangevoerde massa spoelwater was echter te gering om een behoorlijke diepte van de geul te behouden. In 1662 was de geul bijna verzand en bij lage tij had men slechts 0,55 m water. In 1663 kwam de markgraaf Carracena naar Oostende teneinde de kwestie te onderzoeken. Hij achtte het nodig opnieuw een grote oppervlakte land op Zandvoorde en Oudenburg te laten overstromen, om aldus meer achterwateren te bekomen tot het doorspoelen van de verzande havengeul: « Het bevel was 2800 gemeten (1 gemet = ca 0,44 ha) lands te doen onderwateren met toevoeging, dat de Heren 's Land van den Vrijen de noodige dijken souden maken binnen den tijd van 2 maenden » (Chronijcke van Vlaenderen).

Intussen was men begonnen met het graven van een kanaal van Plasschendale naar Oostende, de voortzetting dus van het kanaal Gent-Brugge-Plasschendale. Volgens C. Loontjens werd het kanaal Brugge-Plasschendale reeds na zijn voltooiing (1622) verlengd tot bij de Oostendse haven. Dit kanaal had nochtans veel te lijden van de getijdewerking, gezien er geen sluis bestond tussen Plasschendale en de haven, zodat het waarschijnlijk niet veel nut opleverde voor de scheepvaart en vlug toeslibde. Tijdens de kartering van de

1 Wel bestonden er sinds lang 2 wegen genoemd « Caingnaerds Weghen ». Deze wegen worden vermeld in een proces-verbaal van 12 Mei 1397, handelend over de begrenzing van het grondgebied Oostende. Het zijn die wegen die hun naam zullen gegeven hebben aan de Keignaardkreek. (Zie « Cartulaire d'Ostende » van E. Vlietinck: cartulaire n° 6).

Keignaard polder werden inderdaad overblijfsels van een oud kanaal gevonden, dat loopt van Plasschendale tot nabij Zandvoorde-dorp en vandaar door de Keignaard polder in de richting van Oostende.

In 1664 kwam men klaar met het nieuwe kanaal Plasschendale-Oostende, dat nu in rechte lijn naar Oostende liep en voorzien was van stevige dijken

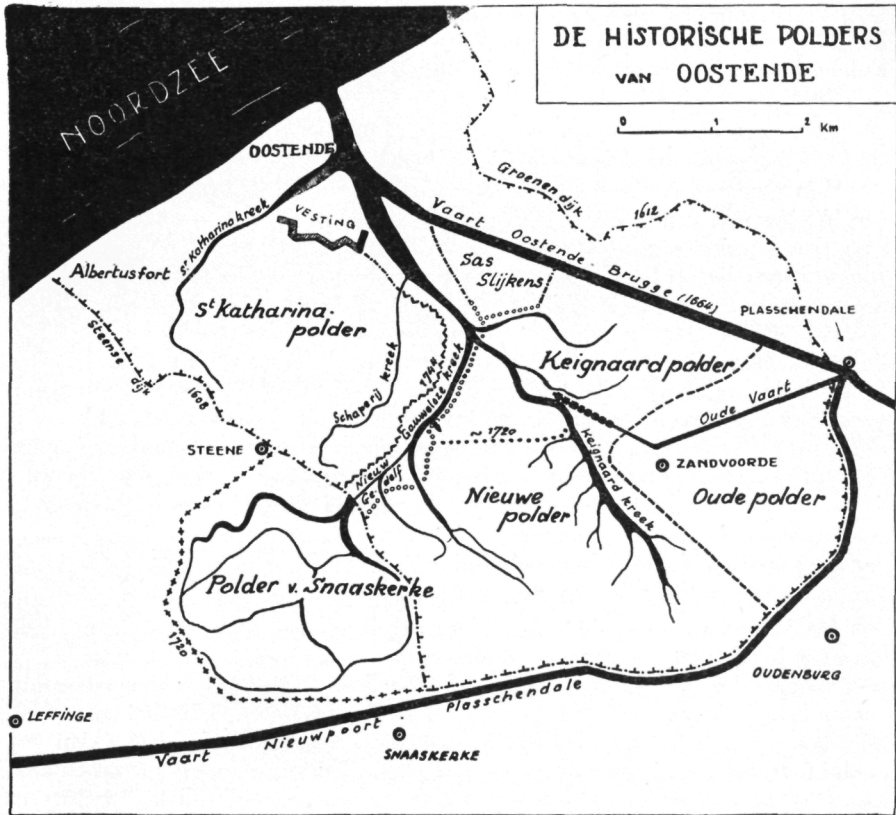

Fig. 1.

met het oog op een nieuwe overstroming van de polders van Zandvoorde. Wilde men bij de overstroming het dorp sparen, dan moest men nieuwe dijken opwerpen, hetgeen gedaan werd.

In 1663 werd een dijk aangelegd, die wij de Zandvoorde dijk zullen noemen. Hij loopt vanaf het kanaal Plasschendale-Oostende, op een 900 m van Plasschendale, in zuidwestelijke richting tot op een 600 m van Zandvoorde dorp. Hier beschrijft hij een bocht en loopt in rechte lijn tot aan de noordelijke dijk van de vaart Nieuwpoort-Plasschendale. De dijk aangelegd rond 1720 en deze die de grens vormt tussen de Oude en de Nieuwe polder, worden op de stafkaarten als « Gemeene Dijk » aangeduid. Uit het voorgaande blijkt nochtans dat deze dijk bestaat uit 2 stukken, die elk op een verschillend tijdstip werden aangelegd en die van historisch oogpunt, bezwaarlijk met eenzelfde naam kunnen worden betiteld alsof ze werkelijk een doorlopende dijk

vormden. De oorzaak van deze verwarring is dat de « Gemeene Dijk » van de stafkaart een doorlopende rijweg biedt. Het noordelijk deel van de dijk aangelegd in 1663, dat met het oostelijk deel van de zgn. « Gemeene Dijk » historisch een geheel vormt, loopt dwars door het veld en wordt niet als rijweg gebruikt. Dit is de reden waarom er op de militaire kaart geen belang wordt aan gehecht en het er geen naam draagt. Bij verschillende auteurs, die de stafkaart raadpleegden, heeft dit waarschijnlijk aanleiding gegeven tot vergissingen. Wij noemen dan ook de dijk die in 1663 werd aangelegd en die de Oude Polder¹ langs de NW en de ZW zijde insluit: de Zandvoordedijk.

Het enig doel van de Zandvoordedijk kan men gemakkelijk van de kaart aflezen: bescherming van de dorpskom en van de weg Zandvoorde-Oudenburg, langswaar ook talrijke woningen stonden. Zandvoorde verloor meer dan de 4/5 van zijn grondgebied, maar bekwam toch dat het merendeel van zijn huizen gespaard bleef.

Het was ook met de bedoeling Steene-dorp te sparen dat de Steense dijk juist ten noorden van dit dorp werd aangelegd en later de Schorredijk (1720) ten zuidwesten ervan, zodat de dorpskom als het ware gedrongen is in de hoek, gevormd door twee dijken.

De Zandvoordedijk werd dus niet vóór 1663 aangelegd, zoals sommige auteurs het beweren, gezien hij aanleunde tegen de dijk van het kanaal Plasschendale-Oostende, dat zelf pas in 1664 voltooid was.

Op 25 Maart 1664² werd het voorbereide gebied, dat gans ingesloten was door stevige dijken, onder water gelaten. Het omvatte de Ste-Catharina polder, die trouwens nog nooit was drooggekomen, de Keignaard polder en de Nieuwe Polder van Zandvoorde³. De twee hoofdkreken bij de overstroming waren de Gauwelooze, die reeds bestond, en de Keignaard, die volgens ons eerst in deze periode zou ontstaan zijn.

De inbraak van de Keignaardkreek geschiedde klaarblijkelijk langs de oude vaart Plasschendale-Zandvoorde-Oostende.

Dank zij de grote massa spoelwater, verkregen telkens het overstroome gebied bij lage tij leegliep, bekwam de havengeul weer een behoorlijke diepte. In 1698 had de geul een diepte van 13,75 m bij laag water, hetgeen overdrevan was en bij niet ingrijpen gevaar had kunnen opleveren voor de stadsmuren. De Keignaard kreek die tot 8 m diep was en ter hoogte van Zandvoorde dorp 100 m breed, was ook een reden tot ongerustheid voor de bevolking van Zandvoorde. Met de bedoeling zowel Oostende als Zandvoorde buiten gevaar

1 Van geschiedkundig standpunt moet de Oude Polder bij de Historische Polders van Oostende worden gerangschikt. Van geologisch standpunt nochtans, hoort de Oude Polder *niet* tot dit complex. Hij heeft immers nooit dienst gedaan als spoelpolder en er werden geen afzettingen achtergelaten door het zeewater, wat wel het geval is bij de andere Oostendse Polders. De verschillende kortstondige overstromingen en de lage ligging van de Oude Polder gepaard met een vroegere waarschijnlijke slechte afwatering, hebben evenwel enkele bodemkundige interessante gevolgen gehad, waarop we hier niet kunnen ingaan.

2 Het jaar 1662 wordt eveneens opgegeven als jaartal van de nieuwe doorbraak. Vele geschiedschrijvers zijn het nochtans niet eens over 1662 en zetten dit jaar in het kader van besprekingen van de overstroming van 1664, die eigenlijk reeds in 1663 had moeten gebeuren. Wij toonden nochtans hier juist aan om welke redenen de doorbraak pas in 1664 kon verricht worden.

3 Wij gebruiken hier de benamingen die pas later aan de verschillende polders werden gegeven, ten einde omslachtige beschrijvingen van het overstroome gebied te vermijden.

te stellen, besloot men in 1700 de spoeling van de haven door achterwateren tijdelijk stop te zetten.

Het gevolg hiervan bleef niet lang uit: de geul verzandde voor de zoveelste maal en een zandbank vóór de haven dreigde de opofferingen en het werk van een ganse eeuw nutteloos te maken. Oostende, dat zijn bloei aan de haven te danken had, besloot nogmaals de vroeger met succes toegepaste methode aan te wenden. Wel had de Ste-Catharina polder gedurende gans die tijd gedreven, maar de oppervlakte en daardoor de massa spoelwater was niet groot genoeg om de havengeul te zuiveren. Bovendien was deze polder waarschijnlijk reeds hoog opgeslibd door het materiaal (vooral klei) dat telkens door het instromende zeewater werd afgezet. Deze opslibbing verminderde natuurlijk ook de hoeveelheid in- en uitdrendend spoelwater.

Er bleven dus twee beschikbare polders over: de Keignaard polder en de Nieuwe Polder van Zandvoorde. We toonden hoger aan dat er redenen bestonden om de Nieuwe Polder van Zandvoorde niet meer te laten drijven. Er moest dus worden uitgezien naar een ander gebied. Rond 1720 bouwde men de Schorredijk, die liep vanaf de Steense dijk, nabij Steene-dorp, achtereenvolgens in zuidoostelijke, zuidelijke, zuidwestelijke en westelijke richting om te eindigen langsheen het kanaal Nieuwpoort-Plasschendale. De Schorredijk sloot aldus een gebied in van iets meer dan 500 ha, vooral grondgebied van Snaaskerke, dat gebruikt werd ter vervanging van de Nieuwe Polder van Zandvoorde. Deze laatste werd beschermd door een dijk, die in west-oostelijke richting loopt vanaf de Leegaardsdijk (1626) tot aan de bocht van de Zandvoorde dijk (1663). Hij werd aangelegd tussen 1700 en 1720, waarschijnlijk zelfs iets vóór 1720.

In 1721 was het gebied klaar om onder water gezet te worden. Het omvatte weer eens de Ste-Catharina polder, de Keignaard polder, die voor de tweede maal dreef, en de Polder van Snaaskerke (ook Snaaskerke Schorre genoemd). Er werd een verbinding gegraven tussen de Gauweloze kreek en een opening in de Steense dijk ongeveer een kilometer ten zuidoosten van Steene-dorp. Langsheen dit vaartje, het Nieuw Gedelf genaamd, kon het water gemakkelijker in de Snaaskerkse polder binnendringen.

De Ste-Catharina polder bleek weldra van weinig of geen nut te zijn, tengevolge van de te hoge opslibbing. Hij dreef immers reeds ononderbroken vanaf het einde der 16^e eeuw. Bovendien konden deze schorren heel wat meer opbrengen als landbouwgronden. In 1744 werd daarom een dijk langs de westzijde van de Gauweloze kreek opgeworpen, de Polderdijk, waardoor de Ste-Catharina polder droog kwam en in gebruik genomen worden¹.

De gemeente Ste-Catharina, die meer dan een eeuw onder water had gestaan en waarvan het dorp volledig verdwenen was, werd niet meer als dusdanig erkend. Haar grondgebied werd voor het grootste deel bij Steene geannexeerd.

Ook de Keignaard polder slibde stilaan hoog op zodat reeds op het einde der 18^e eeuw (rond 1780) de hoogste delen ervan gebruikt werden, terwijl de lage geulen nog regelmatig onder water kwamen. De geulen waren eveneens ver dichtgeslibd, maar lagen toch meer dan 1 m lager dan het omliggende. Nu nog herkent men de instromingsgeulen, waaronder de vroegere Keignaard

¹ Reeds in een Plakkaat van 16 Feb. 1725 had keizer Karel VI bevolen indijkingen uit te voeren in Steene, Ste-Catharina, Breedene en Zandvoorde. Dit bevel bleef klaarblijkelijk zonder gevolg tot in 1744.

kreek, als lage min of meer brede depressies in deze vlakke polders. In de Nieuwe Polder van Zandvoorde hadden de geulen geen gelegenheid om te verzanden. Daar ligt hun bedding nog volledig open, met in het midden een brede waterloop. De Keignaard kreek zelf is nu nog een langgerekte waterplas. De Nieuwe Polder geeft ons een idee hoe dit landschap er uitzag op het einde der 17^e eeuw.

Het laatst van al slibde de Snaaskerkse polder toe. Ook hier zijn de instromingsgeulen nog te herkennen als onvolledig opgevulde beddingen.

Zo werd heel het complex van « spoelpolders » onbruikbaar voor het zuiveren van de havengeul. In 1803 werd definitief van dit systeem afgezien, wanneer Napoleon in Juli de polder van Snaaskerke deed sluiten. Er werden spoeldokken dichtbij de haven gebouwd. De grote spuikom is sinds 1914-1918 buiten gebruik en thans wordt de havengeul regelmatig uitgebaggerd.

Bibliographie

I. — ALGEMENE WERKEN

- BLANCHARD: *La Flandre*. (1906).
 BRIQUET A.: *Le Littoral du Nord de la France*. (1903).
 DE LANGHE: *De Oorsprong der Vlaamsche Kustvlakte*. (1939).
 DUCLOS A.: *De oude Kust van Vlaanderen*.
 GANSHOF F. L.: *Vlaanderen onder de eerste Graven*. (1944).
 LANSSENS P.: *Aloude Staet van Vlaanderen*. (1841).
 LOONTIENS C.: *Van Kadzand tot Wissant*. (1940).
 SANDERUS: *Verheerlijkt Vlaendre*. (2 delen, 1641-1644).
 TAVERNIER R.: *De geologische Ontwikkeling van de Vlaamsche Kust*. (1938).
 WATERSCHOOT: *De Vlaamsche Kustvlakte*. (1939).

II. — WERKEN OVER OOSTENDE EN OMGEVING

- BELPAIRE Ant.: *Notice historique sur la ville et le port d'Ostende*.
 BOWENS J.: *Nauwkeurige Beschrijving der oude en beroemde Zeestad Oostende op de wijze van jaerboecken*. (1792).
 DE VOS: *Geschiedkundige Schets van de Gemeente Leffinge*. (1884).
 FOUTRY V.: *Merkwaardige Bladzijden uit de Geschiedenis van Oostende*. (1938).
 LOONTIENS C.: *L'histoire d'Ostende expliquée au musée communal*.
 LOONTIENS C.: *La toponymie de la ville et de l'arrondissement d'Ostende*. (1930).
 PASQUINI J. N.: *Histoire de la ville d'Ostende et du port*. (1842).
 VAN SYPESTEIN: *Het merkwaardig Beleg van Oostende (met kaart)*. (1887).
 VLIETINCK E.: *Het oude Oostende en zijn driejarige belegering*. (1897).

III. — CHARTERS EN KRONIJKEN

- Chronijke van Vlaanderen. (4 delen).
 — Costumen ende Keuren der stede van Oostende. (10 Maart 1611).
 — Costumen ende Cueren der stede van Oosthende. (Gent 1619).
Gilliodts-Van Severen.
 — Cartulaire de l'ancien Estaple de Bruges. (4 delen).
 — Cartulaire de l'ancien grand Tonlieu.
 — Cartulaire de l'ancien Consulat d'Espagne à Bruges.
 — Groot Placcaet-Boeck (deel I en II).
 VLIETINCK E.: *Cartulaire d'Ostende*.

IV. — KAARTEN

- ANDRIES J. O.: *Recherches historiques sur les voies d'écoulement des eaux des Flandres*.
 FERRARIS: *Carte de la Belgique*. (1777).

ORTELIUS: *Theatre oft toonneel des Aardbodems.* (Flandria). (1569).

SANDERUS: *Flandria Illustrata.*

VANDERMAELEN: *Carte topographique de la Belgique.* (1846). (1:80.000).

I. W. O. N. L. — I. R. S. I. A.
Centrum voor Bodemkartering
Universiteit, Gent

(Ingekomen 24-2-1949)